

УДК 347.621/625(477)(091)

Калітенко Оксана Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКСПРЕС-ШЛЮБИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. В липні 2016 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було введено в дію пілотний проект Міністерства юстиції України про екстрену реєстрацію шлюбів в окремих місцевостях та на окремих територіях нашої держави, згідно з яким розширюється можливість та регламентується порядок реєстрації шлюбу в найкоротші строки, в тому числі і на протязі однієї доби. Означене нововведення викликало широке обговорення як з боку пересічних громадян, священнослужителів, соціологів та психологів, так і з боку юристів в друкованих, і в електронних засобах масової інформації [1, 2]. При цьому правові аспекти такого нововведення комплексно не досліджувалися і фактично залишилися поза увагою фахівців-юристів.

Стан дослідження проблеми. Враховуючи, що проблематика статті є доволі новою, спеціальних комплексних наукових досліджень в цьому напрямку на теренах України не проводилось. Однак окремі нотатки практикуючих юристів в засобах масової інформації періодично з'являються. Та все ж таки залишається низка не розкритих правових питань щодо функціонування експрес-шлюбів, та правових проблем, що можуть виникати в зв'язку з їх укладенням.

Мета статті. Враховуючи сучасний стан дослідження проблеми, метою статті можна визначити проведення нагального аналізу історичних і сучасних правових аспектів визначення, законодавчого закріплення та практичного функціонування такої правової форми організації сімейного життя, як експрес-шлюб.

Виклад основного матеріалу. Дослідження історичних законодавчих джерел сімейного права свідчить про те, що інститут експрес-шлюбів не можна вважати сучасною новелою сімейного права України. Так в Кодексі законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР 1926 року, який був першим кодифікованим законодавчим актом, що встановив не церковну, а держав-

ну (реєстраційну) форму шлюбу, жодним чином не йшлося про будь-які часові обмеження реєстрації шлюбу. Так стаття 105 зазначеного Кодексу зазначала, що шлюб підлягає державній реєстрації в органах запису актів громадянського стану. До скасування по суду реєстрація шлюбу в органах ЗАГС є безспірним доказом наявності шлюбу [3, с.31]. При цьому в Кодексі не встановлювався ні мінімальний, ні максимальний період часу з моменту подачі заяви і до моменту реєстрації шлюбу. Внаслідок цього у наречених була можливість реєструвати шлюб, як в день подачі заяви (експрес-шлюб), так і через будь-який період часу, що був зручним для них. Такі положення Кодексу свідчать про досить демократичне ставлення законодавця тих часів до питань реєстрації шлюбу і, зокрема, до її процедури.

Наступний кодифікований законодавчий акт, що регулював сімейні відносини – Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року вже інакше регламентував питання реєстрації шлюбу. Так в статті 14 означеного Кодексу зазначалося, що укладення шлюбу відбувається по закінченні місячного строку після подачі бажаними одружитися заяви в державний орган реєстрації актів громадянського стану. В окремих випадках на прохання осіб, які одружуються, цей строк, при наявності до того будь-яких причин, що заслуговують на увагу, може бути скорочений органом реєстрації актів цивільного стану [4].

Звертає на себе увагу той факт, що поруч із введенням місячного строку для реєстрації шлюбу, законодавець залишав особам, які одружуються, можливість скоротити його за власним бажанням. Тобто варто зазначити, що КпШС УРСР фактично обмежувався максимальний строк реєстрації шлюбу, в той час, як мінімальний строк міг бути різним – в тому числі і в день подачі заяви, за узгодженням наречених та реєструючого органу.

Розглянемо сучасний стан сімейного законодавства з питань реєстрації шлюбу. Стаття 32

Сімейного кодексу України 2002 року встановлює правила стосовно часу реєстрації шлюбу. Тут зазначається, що шлюб реєструється після закінчення 1-го місяця від дня подачі особами заяви про реєстрацію шлюбу. Однак за наявності поважних причин (перелік причин не встановлюється законодавцем) керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу цього строку [5].

Традиційно вважається, що місячний термін законодавець встановив для того, щоб працівники органу державної реєстрації актів цивільного стану мали можливість перевірити ту інформацію, що надають наречені, з'ясувати наявність або відсутність обставин, що виключають або унеможливають реєстрацію шлюбу. Протягом цього періоду часу будь-яка особа має можливість повідомити до органу реєстрації актів цивільного стану про обставини, що перешкоджають реєстрації шлюбу.

Також місячний строк встановлений законодавцем для того, щоб особи, які бажають укласти шлюб, змогли ще раз перевірити своє рішення, все обміркувати, зважити всі життєві обставини, які виникли у зв'язку з майбутнім шлюбом. Вважається, що встановлений законодавцем місячний строк значною мірою попереджає випадкові шлюби, дає можливість чоловікові та жінці морально підготуватися до майбутнього сімейного життя, відчутти відповідальність за створення сім'ї, подумати про вирішення питань спільного проживання і побуту, про виховання майбутніх дітей.

Звертає на себе увагу той факт, що положення статті мають імперативно-диспозитивний характер. Чітко встановлюючи максимальний період часу для реєстрації шлюбу, законодавець дозволяє будь-яке скорочення місячного строку для реєстрації шлюбу з поважних причин. Крім того частина 2 статті 32 СК України передбачає можливість укладання експрес-шлюбів у разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого. Встановлюється, що в означених випадках шлюб може реєструватися як в день подачі заяви, так і в будь-який інший день за бажанням наречених до закінчення місячного строку. Аналогічні положення містяться і в Правилах реєстрації актів цивільного стану в Україні (п.8,9).

У той же час, як свідчить практика, місячний строк реєстрації шлюбу неодноразово скорочувався на прохання нареченої, нареченого або їх обох, причому і без поважної причини. Відомі непоодинокі випадки коли реєстрація шлюбу в Києві, в Одесі та інших містах проводилася, наприклад, на третій день після подачі документів без доказів

необхідності термінової реєстрації, а просто за бажанням пари.

Крім означених законодавчих актів з метою апробації європейських стандартів у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, спрямованих на створення сприятливих умов для отримання фізичними особами адміністративних послуг у зазначеній сфері, та забезпечення реалізації гарантованого державою права на шлюб, зокрема, для учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 року № 502-р «Про запровадження реалізації пілотного проекту щодо державної реєстрації» та наказом Міністерства юстиції України від 22.07.2016 № 2247/5 «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» запроваджено пілотний проект щодо державної реєстрації шлюбу у скорочені строки за обраним заявниками місцем у м. Києві, Львові, Одесі, Херсоні, Маріуполі та Северодонецьку. При цьому слід зазначити, що вказані нормативні акти піддавалися гучному піару і рекламі, хоча, насправді ніяких принципових нововведень не передбачають. Реєстрація шлюбу за один день була можливою за бажанням сторін і у разі поважної причини в будь-які часи існування сімейного законодавства і нововведені положення лише трохи розширили і максимально проінформували громадян про такі можливості.

Не ставлячи за мету надавати оцінку «нововведенням», так як вона абсолютно ні на що не впливає, спробуємо проаналізувати окремі, на нашу думку не враховані законодавцем, практичні правові проблеми, які можуть виникати в процесі масової реєстрації експрес-шлюбів.

Так, по-перше, стаття 29 СК України та п.5 частини 1наказу Міністерства юстиції України від 22.07.2016 «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» закріплюють, що орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити майбутніх чоловіка та дружину з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу. Причому в означеному наказі Мініюсту взагалі зазначається, що відділи державної реєстрації актів цивільного стану виконують цей обов'язок під час підписання заявниками заяви про державну реєстрацію шлюбу, що практично неможливо зробити враховуючи величезний обсяг прав та обов'язків, встановлений чинним сімейним законодавством і час, потрібний сторонам для підписання заяви.

В цілому ж у випадках реєстрації експрес-шлюбів дуже складно уявити, що за один день орган ре-

естрації встигне швидко і якісно і перевірити надані сторонами документи, і перевірити наявність умов для укладення шлюбу і відсутність перешкод для його укладення, та ще й якісно і повно ознайомити наречених із їх майбутніми сімейними правами та обов'язками, як подружжя і як майбутніх батьків. Як свідчить практика, навіть коли реєстрація шлюбу відбувається через місяць від дня подачі відповідної заяви майбутні чоловік та дружина не знають про свої майбутні права та обов'язки, а іноді навіть взагалі і не замислюються про їх існування. Найчастіше орган державної реєстрації актів цивільного стану займається саме питаннями реєстрації шлюбу (що цілком логічно), а свій обов'язок, передбачений в статті 29 СК України або взагалі не виконує, або виконує дуже обмежено і неякісно. Саме тому останнім часом спостерігається усталена ситуація, коли наречені набагато краще знають, як організувати і «правильно» провести весілля, ніж свої майбутні сімейні права і обов'язки, що виникають у них внаслідок укладення шлюбу. Все це тягне за собою майбутню нестабільність шлюбу. Останнім часом все частіше з'ясовується неготовність молодого подружжя до певних прав і особливо обов'язків. Саме тому, думається, що Міністерству юстиції варто було б звернути увагу не стільки на можливість укладення експрес-шлюбів (яка і так передбачена чинним законодавством), скільки на належну організацію і виконання обов'язку реєструючих органів з інформування майбутніх подружжя про їх сімейні права та обов'язки.

Друга правова проблема реєстрації експрес-шлюбів пов'язана із ст. 30 СК України, яка зобов'язує охочих вступити до шлюбу повідомити один одного про стан свого здоров'я. Слід звернути увагу на той факт, що означений обов'язок з'явився у вітчизняному сімейному законодавстві відносно недавно (тільки з прийняттям чинного СК України). Його з'явленню передували широкі обговорення серед громадян в засобах масової інформації де неодноразово зазначалося, що таке інформування про стан здоров'я повинно бути обов'язковим так як має безпосереднє значення для подальшого здорового розвитку не тільки кожної конкретної сім'ї, а і суспільства в цілому. В зв'язку з цим стаття 30 СК України передбачає, що порядок здійснення медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, встановлює Кабінет Міністрів України. Правове значення такого обстеження полягає в тому, що його відсутність може тягнути за собою приховання тяжкої хвороби, а також хвороби небезпечної для другого з подружжя або їхніх нащадків які є підставами для визнання шлюбу недійсним. Тобто, навіть, якщо припустити, що мало місце кохання з першого погляду і подружжя в май-

бутньому не збирається розлучатися, виникає загроза визнання шлюбу недійсним внаслідок відсутності і відповідно неможливості повідомити один одному інформацію про стан свого здоров'я. Коли часу на роздуми практично немає і шлюб реєструється спонтанно за один день, то легко приховати наявність спадкової тяжкої хвороби або хвороби, яка може бути небезпечною для майбутніх дітей не тільки навмисно, а й без такого умислу внаслідок неможливості пройти відповідне медичне обстеження. Як результат, ціла низка шлюбів можуть бути визнані недійсними.

Варто також дослідити окремі перспективи використання і розвитку експрес-шлюбів в сучасному суспільстві. Для цього спочатку слід звернути увагу в цілому на реєстраційну форму шлюбу та її значення в сучасних відносинах. Як відомо з історії реєстраційна форма шлюбу була законодавчо закріплена в українському суспільстві на початку 20 сторіччя і фактично замінила собою церковну (релігійну) форму шлюбу. Однак введення такої реєстраційної форми не стало перешкодою для визнання шлюбних правових наслідків і для фактичного (не зареєстрованого) шлюбу. Навіть в ті часи науковці звертали увагу на тимчасовість реєстраційної форми шлюбу. В літературі зазначалося, що реєстрація шлюбу – це пережиток часу. З часом вона, звісно, зникне, але зараз (1926 рік – прим.автора) вона зберігається, головним чином, як засіб боротьби із церковним шлюбом [6, с. 6] Про це говорили не тільки вітчизняні цивілісти, а й закордонні дослідники. Так французький науковець Альфред Наке в своїй роботі «К свободному союзу» (1908 р.) розділяючи точку зору радянських цивілістів, зазначав, що в комуністичному суспільстві люди не будуть потребувати, щоб суспільство втручалось в союз статей, навіть у вигляді простої реєстрації шлюбу... [7, с. 23]

Сучасний стан сімейних правовідносин яскраво свідчить про те, що все більше сімейних пар відмовляються від реєстрації шлюбу, але при цьому довго і щасливо живуть у фактичних шлюбних відносинах, тим більше, що законодавець визнає правові наслідки такого співжиття. Насправді не має значення як швидко і в якій формі створений сімейний союз. Головне, щоб він приносив радість чоловікові і дружині і формував суспільну стабільність і впевненість.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про те, що проголошена, як нова форма зареєстрованих шлюбів – експрес-шлюб, насправді не може вважатися новою для вітчизняного сімейного законодавства. Історія розвитку нашого суспільства знає досить тривалі періоди часу, коли строки реєстрації шлюбу не обмежувалися законодавцем, що

аж ніяким чином не впливало на кількість і якість укладених шлюбів. На сучасному етапі спостерігається необхідність змін усталених, встановлених державою правил реєстрації шлюбу. Так, можливо, варто зняти будь-які часові обмеження (як мінімальні, так і максимальні) і закріпити, що шлюб реєструється в будь-який час за бажанням осіб,

що хочуть створити сім'ю. Таке положення сприятиме демократизації відносин із створення сім'ї, так само, як і законодавчо надана можливість обирати будь-яку сучасну правову форму організації сімейного життя (експрес-шлюб, зареєстрований шлюб, фактичний шлюб, режим окремого проживання подружжя, тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Валерия Чепурко. Брак за один день: плюсы и минусы. // Комсомольская правда в Украине 14 июля 2016; Юлия Манарченко. Запорожские священники просят отменить экспресс браки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kr.ua/zp/552606-zaporozhskye-sviaschennyky-prosiat-otmenyt-ekspress-braky>;
2. Елеонора Дібрівна. Шлюб за 24 години замість державної сімейної стратегії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsirazom.ua/poziciya/shlyub-za-24-godini-zamist-derzhavno%D1%97-simejno%D1%97-strategi%D1%97>
3. Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР (официальный текст с изменениями на 1 июля 1950 г.). – М., Госизд. юр. лит., 1950.
4. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР // ВВР УРСР. – 1969. – № 26. – С.204.
5. Сімейний кодекс України : Закон України // ВВР України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
6. Бранденбургский Я.Н. Брак и его правовые последствия. – М., 1926. – С.6.
7. Полянский П.П. Развитие понятия брака в истории советского семейного права / П.П. Полянский // Вестник Московского университета. – Серия 11. – Право. – 1998. – № 2. – С. 23.

Калітенко Оксана Михайлівна

ЕКСПРЕС-ШЛЮБ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ.

В статті досліджуються історія, сучасність та перспективи такого «нововведення» українського законодавця, як експрес-шлюб. Такий шлюб визнається сучасною і перспективною формою реєстрації шлюбу на рівні з іншими правовими формами організації сімейного життя.

Ключові слова: шлюб, форма шлюбу, реєстрація шлюбу, права і обов'язки подружжя.

Калитенко Оксана Михайловна

ЭКСПРЕСС-БРАК: ИСТОРИЯ, СОВРЕМЕННОСТЬ, ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье исследуются история, современность и перспективы такого «нововведения» украинского законодателя, как экспресс-брак. Такой брак признается современной и перспективной формой регистрации брака на равне с другими правовыми формами организации семейной жизни.

Ключевые слова: брак, форма брака, регистрация брака, права и обязанности супругов.

Kalitenko Oksana Mykhailivna

EXPRESS-MARRIAGE: HISTORY, PRESENT, PROSPECTS

The article examines the history, present and prospects of the Ukrainian legislator's novelty as «an express-marriage». Such a marriage is recognized as a modern and promising form of registered marriage on a level with other legal forms of family life organisation.

Keywords: marriage, form of marriage, registration of marriage, the rights and obligations of the spouses.